

del av fler religioner och därmed följer nya önskemål i samband med begravningsceremonier och gravplatsers utformning. Idag är islam den näst största religionen i både Sverige och Norge. En viktig fråga som Døving belyser med sitt bidrag är om det är rätt väg att gå när man med särskilda muslimska begravningsfält riskerar att cementera kulturella och religiösa mönster som inte representerar alla muslimer?

Etnologen Mirjaliisa Lukkarinen Kvist tangerar ämnet utifrån en annan infallsvinkel genom att ta upp gravplatsens betydelse för finska immigranter. Valet av gravplats visar sig bero på var de efterlevande befinner sig. Gravskötseln är det centrala. Föreställningen om den välvårdade graven kan ses som en metafor för att den avlidnas minne skall vårdas av barn och barnbarn.

Antologins finska bidrag kommer från Ilona Kempainen. Hon har analyserat dödsannonser i Finland och deras förändring från 1800-talet till nutid. Här presenteras ett oerhört spännande fenomen som förmodligen inte är allmänt känt för svenska läsare: *karsikkoträden*. En bit av stammen på en gran eller tall, som växte längs begravningsföljets väg till kyrkan, barkades av och där ristades den dödes döds- eller födelsedatum in, ibland också initialer, bomärken och kors. Syftet var att undvika gengångare. Man tänkte att den dödes själ inte kunde passera ett sådant träd fyllt med ristningar. Detta fenomen vill man som läsare (och folklorist) veta mer om.

Anders Gustavsson bidrar med en artikel om människors upplevelser kring död och begravning utifrån en västsvensk bondes dagböcker från senare hälften av 1800-talet. I dagboksanteckningar kan värdefull information hämtas som sällan går att finna i andra samtida källor. Här får vi veta hur begravningar utfördes, val av dekorationer och kosthållet i samband med begravning men också något så ovanligt som beskrivningar av människors känslouttryck inför sjukdom, död och begravning. Ytterligare exempel på information som kan finnas i dagböcker är dödsorsaken, som prästen många gånger underlåt att skriva ned i dödboken.

Döden slipper ingen undan. Men sätten att avsluta livet på varierar. För några blir det hastiga slut för andra kan det handla om en mer utdragen döds kamp. Särskilt vid obotliga sjukdomar, som t.ex. cancer, är det viktigt att patientens välbefinnande står i fokus. Alla önskar vi att få dö en god död. Detta viktiga men tunga ämne skriver etnologen Eva M. Karlsson om i artikeln med den träffande titeln *Att möta och bemöta den döende kroppen*. Det är en informativ artikel om palliativ hem-

sjukvård av patienter i livets slutskede. Hon tar upp frågan om vad som är en värdig avslutning på livet.

Antologin avslutas med en presentation av etnologen Ingeborg Svensson om ett pågående forskningsprojekt kring landssorg, dvs. kollektiv sorg i ett nationellt perspektiv. Perspektivet har förändrats. I äldre tid var landssorg endast knuten till dödsfall bland medlemmar ur kungahuset. Svenssons forskning kretsar kring hur kollektiv sorg ur nationell synvinkel ser ut idag. Hon konstaterar, som flera andra av artikelförfattarna, att döden under senare tid trätt fram i ljuset och en förändring har uppmärksamats till mer utlevelsefulla och individuella ritualiseringar kring både död och begravning.

Intresset för detta forskningsfält är stort, därför bör boken locka en bred läsekrets.

Ritwa Herjulfsson, Göteborg

Tom O'Dell: *Spas. The Cultural Economy of Hospitality, Magic and the Senses*. Nordic Academic Press, Lund 2010. 160 s., ill. ISBN 978-91-85509-35-5.

Tom O'Dell har i *Spas. The Cultural Economy of Hospitality, Magic and the Senses* analyserat den mångförgrenade spaindustri som växt fram i Sverige under det senaste decenniet. Han har satt gästfrihetens komplicerade växelspel och sinnlighetens magi i fokus. Syftet är att göra läsaren medveten om hur samtidens strävan efter hälsa och välbefinnande kombineras med de gamla hälsobrunnarnas kulturhistoria och kanaliseras in i ett omfattande ekonomiskt nätverk av ömsesidig påverkan.

O'Dell beskriver hur en mängd immateriella värden konkretiseras i säljbara tjänster och produkter. Det handlar om att lansera en livsstil, skapa en atmosfär, projicera en aura, men också om att skapa förtroende för personal och behandling. Det finns mycket att vinna om man lyckas. Åtskilliga hotellkomplex har fått nytt liv genom den expanderande hälsoindustrin. Det gäller både platser som tidigare varit kända som kurorter och helt nya anläggningar där man skapar sina egna traditioner.

Efter en historisk exposé över den svenska kurortsverksamheten koncentreras analysen på tre större spahotell: Varbergs Kurort Hotel & Spa, Varberg Stads Hotel and Asia Spa och Hasseludden Conference & Yasuragi utanför Stockholm. O'Dell har gjort deltagandeobservationer, men också intervjuat ägare, anställda och gäster. Han har studerat tidningar och tidskrifter, reklam och

broschyrer, statistik och hemsidespresentationer.

Han finner att ambitionen att kombinera förhoppningar om en medicinskt verksam behandling med associationer till ett lyxhotell eller en japansk badanläggning ställer stora krav, inte minst på arkitekturen. Undersökningen av reklam och prospekt visar en omsorg ner på detaljnivå. Entréer med valv och vindlande korridorer understryker individens överföring till en värld där andra lagar gäller och nya möjligheter öppnar sig. Väggarnas färgsättning förväntas skapa den rätta atmosfären av värme och vila. Olika gränsmarkörer ger en känsla av avskildhet och intimitet, samtidigt som stora fönster släpper in sol och ljus för att markera en livgivande närhet till naturen.

Trots att det ordnas många konferens- och gruppresor till dessa spaanläggningar tenderar marknadsföringen att visa vidsträckta naturscenerier och tomma lokaler i kombination med enstaka bilder av individer eller par. De amorösa och sexuella inslagen i bilden av den äldre kurortskulturen får i O'Dells material inte samma utrymme. Han finner inte heller den inriktning på familjegemenskap som utmärkte 1900-talets lansering av hemmabastu och privat swimmingpool. Den effekt som spakuren förväntas ge på 2000-talet tycks definitivt vara knuten till individnivån.

Presentationen av moderna spabehandlingar med löften om helande och flödande energier kan enligt O'Dell röra sig på gränsen till det ockulta. Dagens hälsomagi framstår visserligen som till stor del sekulariserad, men därför inte mindre omgiven av regler och förordningar. Spaanläggningarna beskrivs som helgedomar, vigda åt hälsans gudomligheter. Precis som i ett kyrkorum kan man mötas av doftande rökelse och inse att man måste uppträda på ett särskilt sätt, kanske röra sig försiktigt, sänka blicken, samtala lågmält och visa tydlig hänsyn till sina medmänniskor. Stressen ska man lägga av sig som en ytterrock när man ikläder sig den under kuren påbjudna klädseln. Alla världsliga bekymmer bör man lämna bakom sig när man som kurgäst vandrar i korridorerna, barfota eller i enkla tofflor.

Personalen förväntas bära något slags uniform och visa gästerna tillrätta vad gäller allt från anläggningens geografi till kurens vett och etikett. De bör ge ett vänligt och seriöst intryck för att motverka kritiken att spabehandlingar bara är inriktade på fysisk njutning och i grunden är nyliberal egoistiska, kanske till och med hedonistiska, till sin karaktär.

O'Dell använder generella föreställningar om magi, till stor del hämtade från Marcel Mauss' *A General*

Theory of Magic (1902), för att åskådliggöra vad som sker i samband med en spabehandling. Han betonar det rituella – de långsamma, upprepade rörelserna åtföljda av vissa ord och fraser. Yttre medel, utvalda essenser, oljor och leror förses med åtminstone symboliskt helande förmåga och kombineras med massage av olika slag. De professionella beröringarna är tillgängliga endast på sin rätta plats och i sitt rätta sammanhang. De utgör en effektiv form av kommunikation och själva rytmen i dessa rörelser tänks frigöra energi och påverka känslolivet.

För O'Dell är det uppenbart att dessa känslöintryck även har kognitiva aspekter – "[affect] is a corporeally anchored way of knowing the world" (s. 96) eller "[affect] as a form of embodied knowledge giving shape to the world" (s. 97) – och att känslorna vinner styrka genom att inte bara ha biologiska utan även sociala och kulturella rötter. Den som inte är nöjd med denna tankelinje kan få förklaringar av kurens effekt med en till synes mer vetenskaplig terminologi. Då talas det om theta-vågor, ökad blodcirkulation och stärkt immunförsvar.

Inspirationen till dagens spaanläggningar kommer inte bara från den gamla europeiska kurortskulturens blandning av vetenskap och religion, utan även från öster och från New Age-rörelsens skilda grenar. Det märks naturligtvis i Tai Chi, Qigong, yogaövningar och de meditationsinslag som erbjuds, men också i aromaterapi och den musik som tillsammans med det porlande vattnet utgör ett verksamt stämningsskapande medel i kurmiljön. På Yasuragi Hasseludden uppger man dessutom att man vid inredningen av lokalerna inhämtat råd från en Feng Shui-mästare.

O'Dell är noga med att påpeka att ambitionen att påverka både kropp och själ även återfinns i den äldre kurortskulturen. Anspråken på andliga dimensioner i behandlingen har visserligen förändrats, men inte utplånats, och man kan då som nu anspela på vattnet som ungdomskälla. Till likheterna hör även det faktum att kurortsmiljön domineras av kvinnor, åtminstone som gäster.

Spaindustrin har dessutom byggt vidare på den äldre föreställningen om en efterkur, ett fortsatt hälsosamt liv efter hemkomsten från kurorten. I sin moderna tappning leder det till totalrenoverade, helkaklade badrum med stora ekbadkar eller en ny jacuzzi. Badrumshyllorna fylls av olika väldoftande spaprodukter, exklusivt designade eller lättillgängliga i närmaste mataffär. Gröna växter, stillsam musik och levande ljus skapar den rätta stämningen.

Till skillnaderna mellan kurortskulturens då och nu hör den korta tid som numera oftast står till förfogande. En spahelg är regeln, inte en kurortstermin på fyra veckor som förr i tiden. Det ställer höga krav på intensiva upplevelser.

De sinnliga inslagen i spabehandlingen har en motpol som fascinerat O'Dell. I stället för bubbelbad och skrubbningar kan man få flyta tyst och till synes tyngdlös i totalt mörker. Berövad många av de vanliga sinnesintrycken förefaller tiden gå mycket långsamt. I detta tillstånd förväntas man njuta en särskild vila och i bästa fall finna sig själv.

På detta eller något annat sätt tycks spabehandlingarna ha vunnit en proselyt i bokens författare. Han sammanfattar:

“A visit to a spa may be seen as a way of pampering or spoiling oneself, and of having fun, but in order to work, it is dependent upon a densely woven web of rituals, props, and representations that provide the spa visit with its energy, and move it that much closer to being a magical experience of sorts – and if nothing else, a homage to the Self” (s. 91).

Oavsett hur det förhåller sig med detta har Tom O'Dell i denna volym samlat ett antal intressanta aspekter på den nya spakulturen, satt in den i en tydlig historisk kontext och på ett föredömligt sätt presenterat resultatet av sin analys för en internationell publik.

Elisabeth Mansén, Stockholm

Astrid Lindgrens världar i Vimmerby: En studie om kulturarv och samhällsutveckling.
Leif Jonsson (red.). Nordic Academic Press,
Lund 2010. 239 s., ill. ISBN 978-91-85509-41-6.

Leif Jonsson, företagsekonom och docent vid Tema Q, Linköpings universitet, har med hjälp av inte mindre än tio forskarkollegor åstadkommit en antologi om den upplevelseindustri som har skapats kring Astrid Lindgrens upplevelseområden i Vimmerby. Det är en osedvanligt sammanhållen antologi som på tolv kapitel behandlar tematiken ur olika infallsvinklar. Boken präglas av samhällsvetenskaplig analys och företagsekonomisk terminologi; men innefattar också medie- och kommunikationsvetenskaplig granskning samt förtjänstfulla bidrag från vardera Peter Aronsson och Svante Beckman.

Att *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby* tituleras i plural har sin förklaring i det att platserna som boken behandlar är dels Näs, där Astrid Lindgren växte upp, dels Sevedstorp som är förebilden för sagans Bullerbyn, dels bostadsområdet Bullerbyn från 1960-talet samt avslutningsvis självskrivet det stora besöksmålet Astrid Lindgrens Värld (ALV).

Leif Jonsson har skrivit såväl en inledande översikt som en sammanfattande avslutning för antologin. Till det står han även som författare bakom det egna kapitlet ”Kommunledning som kulturarvsaktör”. Redaktörens försäkning i Centrum för kommunstrategiska studier vid Linköpings universitet präglar somliga av bokens analyser, i mening att fokus har satts på dynamiken mellan olika aktörer, från privata intressenter till statliga styrmedel, med den lokala kommunledningen däremellan. Nämda centrumbildning står också som huvudfinansiärer för forskningsprojektet bakom antologin, tillsammans med företagen samt Sparbanksstiftelsen i Vimmerby. En av bokens förtjänster och slutsatser är att den tydligt visar på att samtliga dessa nivåer har varit involverade och bidragande till formerandet av det specifika kulturarvsbruk som ryms inom ramen för Astrid Lindgrens Värld (ALV). Kommunens hållning har gått från försiktig skepsis gentemot tre familjers initiativ att vid 1980-talets början skapa en ”Sagoby”, till ett numera familje- och kommunägt aktiebolag som driver temaparken ALV, med en årlig omsättning på 109 miljoner.

Syftet med boken är enligt Jonsson: ”Antologin vill belysa vad som händer i ett samhälle där det förekommer upplevelseindustri med anknytning till ett kulturarv.” Studiens tidsram sträcker sig i huvudsak 30 år bakåt i tiden, med undantag för en inledande historik om markanvändning vid Näs som tar sin början redan i det medeltida 1300-talet.

Tillkomsten av ALV skulle kunna tydas som en framgångssaga, där privata aktörer, företagande och lokal politik ömsesidigt har skapat en av Sveriges fem mest välbesökta turistanläggningar. Men som Svante Beckman noterar i sitt kapitel om kulturpolitik och tillväxtideologi, är det långt ifrån klart hur ALV ska tolkas ur kommunalpolitiskt hänseende. Anläggningarnas framgångsrika turism har ingalunda tillkommit genom ett implementerande av en ”medveten kulturpolitisk målsättning”, i mening att verksamheten har grundats på direktiv från statliga styrdokument. Som Beckman noterar är i själva verket den ambivalenta hållning till turism, kommersialism och kulturarv som nuvarande